

Divine Epiphany in Greek Literature and Culture
Georgia Petridou, United Kingdom, Oxford University Press, 2015.

Şeyma KÖMÜRÇÜOĞLU*

Tanrısal ve insanî olanın, tanrı ve cansız nesnelere, hayvanların, ya da kısaca tanrı ile tanrı olmayanın arasındaki iletişim ve etkileşim pek çok kültürde merak konusu olmuştur. Aşkın bir yaratıcı fikrine sahip dinler ve kültürler; tanrı ile insan arasında, -genellikle- *görünmeyen* tanrıyı *tenzihe* dayalı bir ilişki biçimi geliştirirken; çok tanrılı yahut pagan kültürlerin, çeşitli şekillerde *görünen* tanrının *temsili* şeklinde bir ilişki geliştirdikleri gözlenmektedir. Bununla birlikte, tek tanrılı dinlerin çeşitli yorumları da, aşkın tanrıyla tecrübî yollarla kurulan özel iletişimlere izin verebilmektedir. Antik din ve kültürlerde ise, tanrının görünür olması, kimi zaman rüyalar aracılığıyla, kimi zaman ise tanrının bir nesnede ya da bir kişide, tecelli ettiğine inanılması, o nesneye ya da insana kutsallık ve tanrısallık atfedilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu şekilde tanrısal doğanın cansız bir nesnede tecelli etmesine, tanrı ile insanın ya da hayvanın, bir araya gelmesi durumuna ise *epifani* adı verilmektedir.

Divine Epiphany in Greek Literature and Culture adlı kitap, antik Yunan kültür ve edebiyatında, felsefe öncesi dönemde, *epifaninin*, yani tanrının çeşitli şekillerde görünür olarak temsil edilmesi durumunun izlerini sürmektedir. “*Epifani nedir*” sorusuyla başlayan yazar, *epifaninin* şekilleri, sebepleri üzerinde durmakta ve antik kaynaklardaki bulgular üzerinden analizlerle devam etmektedir. Sonuç sadedinde ise, *epifaninin* sosyal fonksiyonları üzerinde durmaktadır. Yazar kitaptaki hedefinin, sadece Yunanlıların kendi tanrıları hakkındaki düşüncelerini açığa çıkarmak olmadığını; tanrının ölümlü bir bedene girmesinin, o kültürün endişeleri ve varsayımları hakkında da bize bir şeyler söylediğini, kitabın daha spesifik olarak; Yunan tanrılarının ve *epifaninin* kültürel olarak taşıdığı nosyon hakkında olduğunu belirtmektedir. Metodolojik olarak da antik Yunan dini ve kültüründe *epifani* hakkında bütüncül bir çalışma yapmanın yolları üzerine bir arayışı temsil etmektedir. Kitabın üç özel amacı ise, *epifaniyi* Grek dini düşüncesinin ve pratiğinin önemli bir modu olarak yeniden tesis etmek, Grek kültürel üretiminin altında yatan başat bir unsur olarak tespit etmek ve hem önceden var

---

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.
(seymakomurcuoglu@yahoo.com.tr).

olan hem de yeni ortaya çıkacak üretime etkisini ortaya koymak olarak ortaya konulmuştur. (s. 2)

Yazarın kullandığı kaynaklar, antik figür, resim ve taşlar, antik Yunan edebi metinlerinin fragmanları ve ikincil literatüre ait eserlerdir. Yazarın klasik diller alanında ihtisasının olması ve eserinde birincil kaynakları kullanmış olması, hem kaynak kullanımını açısından hem de ulaştığı veri tabanı açısından eserin güvenilirliğini artırmaktadır.

Eser, girişi takip eden sekiz bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde *epifani*-nin tanımı, çalışmanın kapsam ve yöntemi ve *epifani*nin kısa bir tarihçesi verilmiştir.

Kitapta benimsenen *epifani* tanımı, “tanrının bir bireyde ya da bir grup insanda, uykudayken ya da uyanık gerçeklikte, bir bunalım sürecinde ya da bir kült bağlamında tecelli etmesidir.” Tanrı, antropomorfik bir şekilde görünür olabileceği gibi, hayvan biçimli bir şekilde de görünebilir. *Epifani*nin şahitleri insanlar, hayvanlar ya da diğer tanrılar ya da bütünüyle doğal dünya da olabilir. (s. 2)

“Yunanlılar sadece tanrının ne olduğuyla ilgilenmiyorlardı. Aynı zamanda onun nasıl olduğuyla, ölümlülerden hangi yollarla ayrıldığıyla ve güvenli biçimde onlarla iletişim kurmanın yollarıyla da ilgilidiler.” (s. 30) *Epifani* ise tam da bu noktada ortaya çıkan bir ihtiyacın ürünü olarak görülebilir. Bir yandan korkulan ve uzak durulan ama bir yandan da yardımı umulan, tümüyle görünmeyen ama temsiline de ihtiyaç duyulan, ölümsüz ama birileriyle savaşan ve savaş kaybedebilen hem insani, hem ilahi bir tanrıya, nasıl ve ne yolla bir iletişim kurulabilir ve bunun en *güvenli* yolu nedir? Tanrının kendini bütünüyle, *olduğu gibi* ortaya koymaması, sadece bir nesnede tecelli edip belirli bir düzeyde görünür olması, yazar tarafından tanrıyla kurmak istedikleri *güvenli* ilişki arayışı olarak yorumlanmıştır. Tanrıyla insanın, *epifani* halinde bile, direkt olarak göz göze gelmesi, yüz yüze bakması, tanrının gazabına sebep olacak tehlikeli bir durum olarak görülmüştür. Yazarın bu tarz durumlar üzerine verdiği örnekler Grek mitolojisine dayanmaktadır.

Birinci bölüm “İlahi Morfoloji” başlığını taşımaktadır ve ilahi olanın hangi şekillerde görünür olduğunu incelemektedir. *Epifani*nin farklı formları; antropomorfik tanrı, sahnelenmiş tanrı, heykel, canavar, bütünü temsil eden parçada tezahür eden tanrı, şekilsiz bir tecelli olarak tanrı olarak verilmiştir. *Epifani*nin çeşitli şekilleri arasında gösterilen; heykel, hayvan, canavar gibi unsurlar üzerinde tanrının tecelli ettiğine inanılıyor olması sadece Yunan kültürüne has değildir ve çeşitli dinler tarihi çalışmalarında (Mircea Eliade gibi) *epifani*nin farklı kültürlerdeki örneklerine rastlamak mümkündür. An-

çak antik Yunan dininin *antropomorfik* tanrı anlayışını, *epifaninin* bir uzantısı olarak ele almak, analiz ettiğimiz kitabın ayırıcı özelliklerinden biri sayılabilir. Zira bugüne kadar yapılan çalışmalarda antik Yunan tanrıları hakkında ön plana çıkarılan en önemli husus, bu tanrıların antropomorfik oldukları, yani insana benzedikleri hususudur. Yazarın *antropomorfik epifani* hakkındaki açıklamaları, tanrıların insan biçimli olmasına imkân veren bir din ve kültürün, ölçeğin diğer ucunda da insan ve tanrının, insan suretinde birleşebilmesine, tanrının insanda tecelli etmesine imkân tanınması, dolayısıyla insanın *epifaninin* nesnesi olup *tanrılaşmasına* izin vermesi bağlamında önemlidir.

Yazarın bu bölümdeki en temel iddialarından biri, antik Yunan'da ilahi olanla ilahi olmayan arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı noktasındadır. "Diğer deyişle, kültürel bağlam, tanrının bir insanın uyanık gerçekliğinde ya da rüyalarında nasıl kendini ortaya koyduğunu belirlemekle kalmaz, aynı zamanda ilahi olanın sanatsal temsillerde ne şekilde tasvir edildiğini de belirler." (s. 31) Tanrının bir insanda tecelli etmesi ya da insan dışında bir nesnede görünür olup insanla ilişki kurması, sadece insanın tanrıyla iletişim kurma yolu değil, tanrının da insanla kendini kamufle ederek iletişim kurma yolu olarak değerlendirilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü, "Bunalımlarda *Epifani*" başlıklıdır. Bu bölüm, savaş ve kuşatma dönemlerindeki *epifani* örneklerini incelemektedir. Bu bölüme göre, *epifaninin* sadece dinî bir işlevi yoktur. Savaş dönemlerinde stratejik olarak ilahi bir koruyucuya sahip olabilmek için *epifaniler* kullanılmaktadır.

Üçüncü bölüm, şifa *epifanilerini* konu almaktadır. Bu bölümde, *epifaninin* tanı ve tedavi aracı olarak kullanılmasına örnekler verilmektedir. Tanrının *antropomorfik* bir şekilde tecelli edip, hastaya gülmesi, hatta şaka yapması, hastanın başını, elini kolunu vs. kesmesi örneklerine yer verilmiştir. Bu bölüm, antik tıp tarihinde, tanrı/din ve tıp bilimi arasındaki yakın ilişkiyi göstermesi açısından da önemlidir.

Dört, beş ve altıncı bölümler, *epifaninin* daha ziyade dinî, cinsel ve kutlama temalarında nasıl gerçekleştiğine dair bilgiler sunmaktadır. Dinî *epifaniler* özellikle Dionysos dininin mensupları tarafından gerçekleştirilmekte, dağlarda, müritlerin şarap içip, çıldırmuşçasına kendilerinden geçmeleri ve bu esnada tanrıyla birlik yaşamaları esasına dayanmaktadır. İnananlar çeşitli mistik ritüeller aracılığıyla tanrıyı ve tanrının ölümsüzlüğünü taklit ederek tanrı ile bir olduklarına inanmaktadırlar. "Cinsel *epifaniden* kasıt ise, insanlar ve tanrılar arasındaki aşk irtibatıdır. Bu irtibat, tanrı ile ölümlü bir kadın ya da tanrıça ile ölümlü bir erkek arasında olabilir. Cinsel *epifaniler*, insanın

tanrı tarafından rüyada ya da uyanıkken tuzağa düşürülüp ele geçirilmesi anlatısına dayanır.” (s. 231) Bu şekilde de tanrı ve insan *karışmış* olur. Cinsel *epifaniler* ve dini *epifanileri* birbirlerinden kesin olarak ayırmak da mümkün değildir. Dağlarda, mağaralarda gerçekleştirilen dini ayinler aslında bir yönüyle inanmış kadınların kendilerini tanrı tarafından sahip olunmaya hazırlaması ritüelleri olarak görülebilir.

Ayrıca, kitapta, antik Yunan toplumunda evlilik dışı ilişki ve bu ilişkiden doğan çocukların durumunun *epifani*yle bağlantısına da yer verilmiştir. Kitapta verilen oldukça ekstrem bir örnek şudur: “Evlilik dışı ilişkisi olan kadın ve çocuğu, ailesi ve akrabaları için yüz karası olarak görülmüş ve bu durum o aile için bir leke olarak algılanmıştır. Kadını ve çocuğunu, toplum nazarında düştüğü bu kötü durumdan kurtaracak tek şey ise, doğan çocuğun, *kadının bir tanrı ile olan ilişkisinin sonucu olduğuna toplumu ikna etmek* olarak verilmiştir. Ancak bu durumda, kadın ve çocuk normal ailevi statüsüne devam etme şansı yakalayabilmiştir.” (s. 248)

Kitapta ayrıca, *epifani*nin gerçekleşme mekânları da analiz edilmiştir. “Antik anlatılarda, dağlar, ormanlar, mağaralar ve nehirler bir belirsizliğin ve *arada olmanın* taşıyıcısı olarak görülmüştür. Mağaraların hem açık hem kapalı bir yeri temsil etmesi, dış dünyaya açılan mağara ağızları sebebiyle, medeniyete hem açık kapısı olması hem de kapalı olması, şehrin hem içinde hem dışında olması bu sembolizme izin vermiştir. Bu mekânlar hem açık hem kapalı ve korunaklıdır. Nehirler, deniz kıyıları ise değişkenliğin, belirsizliğin ve marjinalliğin temsili olmuştur. Buralar bilinenle bilinmeyenin, korkutucu ve yatıştırıcının buluşma noktalarıdır. (s. 196)

Yedinci bölüm, “Misafirperverlik Festivalleri” başlığını taşımaktadır. Bir tanrı bir insanı ziyaret ettiğinde *onu en iyi şekilde ağırlamak* temalı festivaller ve kutlamalar bu başlığın konusudur.

Son bölüm ise “Sentez” başlığıyla *epifanilerin* sosyo-politik fonksiyonlarını bir araya getiren bir bölümdür ve sonuç şeklinde kaleme alınmıştır. *Epifaniler*, hem bireysel hem de toplumsal olarak tanrılara yaklaşım olanağı veren özel durumlar olarak görülmüştür. Yazarın diğer bölümlerde de belirttiği gibi, *epifani* kimi zaman dini bir duyarlılıkla tanrının ölümsüzlüğünü taklit bağlamında gerçekleşmiş, kimi zaman savaş ve bunalım dönemlerinde dini bir destek arayışının sonucu olmuştur. Ayrıca kitapta açıkça belirtilmese de yazarın verdiği örneklerden çıkan sonucu şöyle ifade edebiliriz: *Epifaniler, sadece* dini bir duyarlılığın sonucu ortaya çıkmış değildir. İnsanın tanrıya benzemeye çalışması da *sadece* ölümsüzlük arzusundan yahut tanrıyı ahlâkî bir model olarak görmesinden kaynaklanmamaktadır. Meselenin bu yönü de olmakla birlikte; *epifaniler* aslında bir yönleriyle, *tanrının kullanım alanını*

göstermektedir. Tanrı, *epifaniler* yoluyla, -kendisine atfedilen sığfa bağlı olarak- kimi zaman evlilik dışı dđnyaya gelmiş bir çocuğa baba, kimi zaman savaş ya da bunalım dđnemlerinde siyasi meşruiyet aracı olarak *kullanılmış*-tır.

İncelediğimiz eser, *epifaniler* hakkında oldukça detaylı bilgiler vermekle birlikte, *epifanilerin siyasi ve toplumsal meşruiyet aracı* olarak yeniden okunması daha spesifik çalışmaların konusu olmaya aday gđrđnmektedir.

Sonuç olarak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, çeşitli dinler tarihi çalışmalarında tanrısal olanla-olmayanın birlikteliği konularına yer verilmiştir. Fakat kritik ettiğimiz eser, spesifik olarak Grek kđltđrđne tahsis edilmiş, -görebildiğimiz kadarıyla- ilk çalışmadır. Çalışmanın nemi, antik Yunan'da felsefe öncesi dđnemde, *epifani*/tanrılaşma fikrinin durumunu net bir Şekilde gđstermesidir. Eserin verdiği bilgiler, antik Yunan'daki *epifanilerin* felsefi dđneme aktarılıp aktarılmadığının, yahut hangi dđnüşümlerden geçtiğinin takibini yapacak çalışmalar için de önemli bir kaynak niteliğindedir.